

Bojana Modrijančič Reščič, Šolski center Nova Gorica, Elektrotehniška in računalniška šola

HOLOKAVST V DEŽELI TULIPANOV

Bojana Modrijančič Reščič, Nova Gorica School Centre, School of Electrical Engineering and Computer Science

HOLOCAUST IN THE LAND OF TULIPS

IZVLEČEK

V prispevku se dotikam srednješolskega pouka slovenščine na strokovni šoli nekoliko drugače. Ta predmet, ki ga vedno dopolnjujejo tudi zgodovinska dejstva, je na pretežno fantovski šoli težak, dolgočasen, celo odveč. Zavedam se, da učitelj ne sme le suhoparno podajati učne snovi, ampak mora tudi dokazati, da nezanimivo postane zanimivo. Zato obravnavo literarnih smeri, besedil vedno podkrepim tudi z zgodovinskimi dejstvi, dodatnim branjem literarno-zgodovinskih del, celo obiskom evropskih držav in opomnim tudi na pričevanja še živečih posameznikov. Učitelj je še posebej vesel vsakršne spodbude dijakov, pa naj bo to prebrana knjiga, poustvarjalno pisanje ali pogovor s tistimi, ki se še spominjajo druge svetovne vojne.

Ključne besede: literatura, holokavst, pričevanja preživelih, Nizozemska, Ana Frank

ABSTRACT

The article takes a slightly different approach to Slovene language lessons at a technical school. At the mostly boys' school, this subject, which is always complemented by historical facts, is considered difficult, boring, even superfluous. I am aware that a teacher should not just dryly present the learning content, but should corroborate it with evidence to make the uninteresting facts interesting. That is why I always substantiate the discussion of literary movements and texts with historical facts, with additional reading of literary and historical works, even with visits to European countries, and bring up first-hand accounts from those who are still alive. Any teacher would be glad to see the students show initiative, either by reading a book, doing re-creative writing, or talking with those who still remember World War II.

Keywords: literature, Holocaust, first-hand accounts from survivors, the Netherlands, Anne Frank

UVOD

Književnost je mladim t. i. trn v peti in dali bi vse na svetu, le da ne bi imeli opraviti z literarnimi deli, junaki, literarno teorijo. Že mnogo let jih pri pouku slovenščine spodbujam, naj si z branjem in razmišljanjem širijo literarno obzorje, prebrano povežejo s šolsko snovjo, nadgradijo pa s pogovorom človeka, ki ga je preizkušala zgodovina. Kot da mladi ne bi znali več živeti brez računalnika in mobilnika v dobi moderne tehnologije. Zato je njihovo doživljanje prebranega in poustvarjalno pisanje za učitelja zelo dragoceno. Tudi slednji se lahko marsikaj nauči od njih. Vsaj mene je dijak tretjega letnika računalniške smeri Šolskega centra Nova Gorica v šolskem letu 2021/2022 spodbudil, da sem z njegovimi sošolci ne le prisluhnila njegovi predstavitvi govornega nastopa *Spomini na Ano Frank*, pač pa sem z družino po zaključku pouka, poleti 2022, odšla v Amsterdam. Ob začetku šolskega leta 2022/2023 pa sem v Goriški knjižnici Franceta Bevka naletela na roman *Zadnji preživeli*, ki govori o holokavstu v deželi tulipanov. Svoje doživljanje Nizozemske sem posredovala tudi dijakom, ko so nekateri izmed njih pripravljali govorni nastop o literarnem in zgodovinskem biografskem romanu.

NIZOZEMSKA

Po koncu šolskega leta 2021/2022 me je pot z družino vodila v Amsterdam, da bi občutili duh Nizozemske, ki je s svojimi skrivnostnimi kanali nekoč že spodbujala baročno umetnost, v njenem glavnem mestu je našla zatočišče tudi judovska deklica Ana Frank, iz njega pa so pregnali Wima Aloserija. Amsterdam je pod Unescovo zaščito. Visoki davki so nekoč silili hiše v višino, ljudje pa so morali izkoristiti notranje prostore. V njih so še stopnice ozke, zato mora obiskovalec paziti, kako stopa in kod. V mestu je tudi judovska četrt, v kateri podobe stavb ne smejo spremenjati. Ko so leta 1944 deportirali Jude, so prazna stanovanja ponoči ropali domačini, pozimi pa kurili tramove in okenske okvirje. Sredi mesta vsakogar pozdravi bronasti kip Alide Margarethe Booshardt, vojakinja v dobrodelni vojski oz. Vojski odrešitve. Veliko judovskih otrok je rešila iz nemških rok, v Rdeči četrti je pomagala tudi brezdomcem, narkomanom in prostitutkam. Dve leti po njeni smrti so jo izbrali za najboljšo prebivalko Amsterdama vseh časov.

V hiši, preurejeni v muzej, slikarja Rembrandta obiskovalec ostane brez besed ob njegovih slikah, za katere se zdi, da so kot fotografije. Zanimivo je dejstvo, da je slikar kljub številnim naročilom bankrotiral. In da je zbiral orožje ter kovance. Vpet je bil v miselnost 17. stoletja, ko so ljudje spali sede, saj so se bali, da bodo sicer umrli. In so raje pili pivo kot vino, ki je bilo drago in zato namenjeno le za posebne priložnosti. Pokopan je neznano kje v protestantski cerkvi Westerkerk, pred katero je kip Ane Frank, bitje njene ure pa se je slišalo v dekletovo skrivališče. Vojna jo je zaradi holokavsta iztrgala iz stanovanja na trgu Merwedeplein, na številki 37. V središču parka pred stavbami je deklici na čast postavljen spomenik.

Zelena soseska Jordaan je nasprotje skrivnemu dvorišču Bejnhof, enklavi v srednjeveškem protestantskem Amsterdamu, utrip mesta pa poleg cerkva in muzejev dopolnjujejo živahni kanali, po katerih kraljujejo lokvanji, elegantne ptice in čolni z domačini ter radovednimi obiskovalci.

HOLOKAVST

O holokavstu se tudi pri pouku slovenskega jezika veliko pogovarjam s srednješolci. Ne samo literarna dela, ki govorijo o drugi svetovni vojni, pač pa tudi moderni svet in dogajanja v njem kažejo na dejstvo, da smo se iz trpkih dogodkov v preteklosti naučili kaj malo. Nesoglasja, nestrpnosti, trpljenje, hlepenje po nečem večjem, bogatejšem so pojmi, ki se zarežejo v srce preprostega človeka, ki si želi živeti v miru. 27. januar – svetovni dan spomina na žrtve holokavsta – nas vsako leto opominja, da se grozote ne smejo več ponoviti. Da smo odvisni od spomina, je rekel tudi nekdanji predsednik Slovenije Borut Pahor, ki se je 13. 6. 2022 v Predsedniški palači v Ljubljani pogovarjal s še živečimi interniranci, z mladimi, med katerimi so bili tudi dijaki Elektrotehniške in računalniške šole Šolskega centra Nova Gorica: *»Da vas navdahne njihov pogum, vera, vztrajnost, da na koncu dobro zmaga.«*

Nekdanja interniranka Elza Kumar Mavrič, ki živi v Solkanu, je dodala, da je 13. 6. 1944 odpeljal vlak z goriške postaje v taborišče Auschwitz. Pot je trajala tri dni: *»Tedad dimniki zažgejo največ ljudi. /.../ Sledila sem Mengeleju, ki se je postavil pred vrsto. /.../ Najhujši čas sem resnično prestala v Auschwitzu.«*

Ko sem ji po novem letu 2023 voščila vse dobro, mi je rekla: *»Bliža se spomin (27. 1.). Vedno sem tako vznemirjena. Spominjam se /.../.«* Politični zaporniki, pravi, smo bili namenjeni krematoriju in se nismo smeli prosto gibati po taborišču. Ne more pozabiti doktorja Mengeleja, ki ji je določil pot iz Auschwitza v Ravensbrück. Ko je ob vhodu v taborišče Auschwitz delala, tolkla je kamen, je videla transporte, ki so pripeljali mnogo ljudi. Ko so jih esesovci razporedili v vrste, jih je doktor Mengele razporejal levo in desno. Srednješolcem jo pogosto omenjam, a ne le zaradi holokavsta, pač pa zaradi moči in vere v nekaj dobrega. Gospa še danes spremlja, kaj se dogaja po svetu, se rada pogovarja in se spominja. Drznila sem se jo vprašati, ali je kdaj koga zanimalo, zakaj ima na roki številko iz Auschwitza. Zanimala je, le njena pravnuka sta trdila, da ima na roki narisane zelen tatu v podobi gosnice.

Tudi nekdanja interniranka Valerija Skrinjar je povedala, da ni starejša kot mladi, ki so ji prislulni v Ljubljani, ko je spoznala grozote. Bila je šifrantka. A ko so jo ujeli Nemci, je vedela, da sovražnik ni poznal partizanskega ponosa: *»Moč srce rodi, domovino ohranja in materni jezik. Včasih me boli, ko je okrog toliko tujega jezika. Kaj bi rekel Trubar?«* Mladim pa je položila na srce: *»Bodimo ponosni, da imamo svojo domovino. Spoštujemo jo, tu imamo svoje korenine. Naše pravilo sta solidarnost in ljubezen.«* Gospa Valerija ve, da mir in svoboda nista dana za vedno,

Predsednik Republike Slovenije Borut Pahor v pogovoru s preživelimi pričami holokavsta in dijaki.

(Foto: Bojana Modrijančič Reščič.)

pač pa ju je treba negovati in skrbeti zanj.

Gospa Antonija Senčar, ki so jo 6-letno odpeljali in je v različnih taboriščih preživela štiri leta, je povedala, da je tedaj otroke najbolj skrbelo, kje se bodo opismenili, saj so šolo zaprli. Kmalu je spoznala, da so bili Nemci »mahnjeni na fotografiranje, da je bilo dokazano črno na belem«. Vzgajali so jih tudi k poslušanju: »Ni treba misliti s svojo glavo. Rdeča kapica ni ubogala, zato se ji je to zgodilo. Vse je povedala volku. Ne smeš razmišljati, pač pa ubogati.« Tako so jo kot deklico opominjali Nemci, v Predsedniški palači pa je, kot nekdanja učiteljica, mladim leta 2022 položila na srce: »Učite se, tudi jezikov, ne pozabite družine in domovine.«

Gospod Janez Deželak kot otrok ni znal slovensko, ko se je vrnil iz Auschwitza. Mladim je zaupal, da se je bal ljudi. Govoriti bi moral nemško, a se je raje skrtil, saj ga je bilo sram. Ko je v sodobnem svetu videl ženske iz Ukrajine z otroki, se je odmaknil, saj je spomin na Auschwitz, ki »je nekaj posebnega«, še vedno živ. A matere morajo preživeti, pravi, »saj je ženska, ki ima otroke, močnejša kot moški«.

Mladi so pripravili svoja vprašanja, da bi preživele povprašali o njihovih izkušnjah, »saj tega v šolskih učbenikih ni«. Dijak drugega letnika računalniške usmeritve pa je svojim sošolcem kasneje v razredu zaupal zgodbo gospe Danice Sirk, poročene Šibav iz Neblega v Goriških brdih. Septembra 1944 je odšla v Videm po sanitetni material za partizane, a so jo aretirali Nemci. Izdal jo je Slovenec Lado. Najprej so jo odpeljali v Trst in jo strahotno mučili, nato je morala v Auschwitz. Njena pot je trajala teden dni. Po prihodu v taborišče so jo najprej ostrigli, preoblekli in ji na roko vtetovirali številko 82864: »Od tedaj ni imela več svojega imena, bila je le številka.« Bila je politična zapornica in tako ločena od preostalih. Paznice so bile izjemno krute Poljakinje. Ko je odhajala delat, jo je spremljal smrad po zažganih truplih iz krematorija. Spominjala se je, da Judov in Romov ob prihodu v taborišče niso strigli in preoblečali, pobrali pa so jim vse vredne stvari. Videla je skupino Romov, ki so jih peljali na tuširanje: »Tako so rekli plinskim celicam.« V Auschwitzu je preživela osem mesecev, a je morala aprila 1945 peš oditi v taborišče Bergen-Belsen: »Kdor je na poti omagal in padel, so ga ustrelili.« Zbolela je za tifusom. Po naključju jo je našel Miro Gradnik iz Medane. Z zdravili in majhno količino hrane ji je pomagal, da je preživela. Domov se je vrnila maja 1945. Ni veliko govorila o grozotah v taborišču, saj je bilo to zanje zelo travmatično.

Predsednik Pahor je srečanje preživelih prič holokavsta in mladih v Predsedniški palači zaključil z mislijo iz antične Sofoklejeve tragedije *Antigona*: »Ne da sovražim – da ljubim, sem na svetu!« (Sofokles, 1992, str. 26)

WIM ALOSERIJ V ROMANU *ZADNJI PREŽIVELI*

Antigonin citat o ljubezni in ne sovraštvu je poznal tudi Wim Aloserij iz romana *Zadnji preživeli*. Mladenič iz Amsterdama je že kot 9-letni deček rad jedel svojo najljubšo jed – kos kruha z marmelado, a občutil pesti pijanega očima Hendrika. Veseljaku, ki je že sanjal o svoji lastni mesnici, so načrte prekrizali Nemci, ki so 10. maja 1940 okupirali nevtrarno Nizozemsko. »Nizozemci so se predali pet dni potem, ko so Rotterdam, cvetoče pristaniško mesto, le šestdeset kilometrov južno od

Amsterdama, v bliskovitem napadu zravnali z zemljo.» (Krake, 2022, str. 44) Kmalu je presenečen spoznal, da so bili Judje izpostavljeni ukrepom: v mestni upravi so odpuščali judovske uradnike, zapečatili judovske soseske, veliko Judov je odšlo v neznano. Leta 1942 so morali nositi rumeno zvezdo, moški so morali oditi v nemške tovarne, preprosti ljudje se niso smeli prosto gibati. Zasegli so jim tudi kolesa. Moški med 18 in 35 letom so se morali zglasti na Uradu za zaposlovanje, da bi delali za velikonemški rajh. Tudi Wim je moral oditi 21. 2. 1943 in zapustiti 19-letno dekle, ki je živelo v amsterdamski soseski Joordan. Na železniški postaji je videl zastave s svastiko, sprevodnik na tramvaju pa mu je povedal, da Nizozemci, ki imajo rumeno delovno kartico, končajo na delu v lagerju. Nadzoroval in popravljal je zavorni sistem, a se je delu tudi rad izmaknil, saj je delal za Nemce. Sredi decembra leta 1943 se je tudi sam znašel v t. i. lagerju v nemškem Brunswicku, v taborišču barak, »postavljenih na praznem zemljišču nedaleč od postaje /.../« (Krake, 2022, str. 63). Tu mu je nizozemski prijatelj Klaas van Doorn zaupal, da ga nadzorujejo. Sam je zaradi materinega porekla lahko zaprosil za nemški potni list in fanta sta kmalu pobegnila na Nizozemsko, a ju je nesrečno naključje ločilo. Wim se je zavedel, da vojne ne razume. Čeprav se je najprej skrival kot kmečki delavec, ga je aretirala Gestapo: »Ne bi si mogel predstavljati hujšega kraja na zemlji, kot je ušivo gnezdo sredi Amsterdama.« (Krake, 2022, str. 104) Avgusta 1944 se je znašel v prehodnem, tudi delovnem, taborišču Amersfoort. Obnošen par cokel, trakova s številko, uši, kri prejšnjega lastnika na hlačah, oljni madeži na vojaški jakni so postali njegovo nadaljnje življenje. Postal je številka 6178. V taborišču so bili tudi prekupčevalci, majhni kriminalci, Judje, politični zaporniki. Nekaj tisoč moških in nobene ženske. Tu se je fant naučil imeti oči na hrbtu. Delal je na letališču, kjer je popravljal škodo, ki so jo povzročili zavezniki: polniti kraterje, nastale zaradi bomb, odstranjevati neeksplozirana sredstva. Že kmalu so mu v Neuengammu dali številko 49019. Sodrga najnižje vrste z zelenimi trikotniki na oblačilih mu je namenila par hlač, jakno, čepico ter lesene sandale, nogavice pa so bile le koščki blaga. In vse je smrdelo. Spoznal je, da si lahko že pred 6. uro zjutraj dobil s palico v vrat, za zajtrk pa posušen košček kruha. Pretresel ga je pogled na skupino izmučenih glasbenikov, za katero je deset živih okostnjakov vleklo konjski voz. Namenjen je bil k dimniku, iz katerega se je kadil oljnato rumen dim in pušcal oduren smrad. Tedaj si je 21-letni mladenič

Stavbe v Amsterdamu.
(Foto: Bojana Modrijančič Reščič.)

Utrip mesta.
(Foto: Bojana Modrijančič Reščič.)

Dobrotnica Alida Margarethe Booshardt.
(Foto: Bojana Modrijančič Reščič.)

prisegel, da ga nič ne bo zlomilo in da se ne bo spremenil v okostnjaka kljub juhi z nekaj krompirja in repe.

Hitlerjeva ideja po gradnji t. i. frizijskega zidu je Wima leta 1944 pripeljala v Husum, uničevalno taborišče: »Husum je bilo nacistom zelo naklonjeno mesto.« (Krake, 2022, str. 137) Zunaj mesta so Nizozemci, Danci, Francozi, Belgijci, Poljaki in Rusi kopali jarke za tankovske pasti na močvirnih tleh. Dobili pa niso niti kave. Meščani so se jim ne le posmehovali in jih psovali, nanje so zivali celo vsebino nočnih posod in stresali koše za smeti. Če Wima ponoči niso grizle bolhe, uši in stenice, je občutil besosovraženih kapov, Uničevalca in Nizozemca Rdečega Jana. Mladenič je kmalu spoznal, da moraš biti tudi iznajdljiv, če hočeš preživeti. Neustrezni higienski ter hudi vremenski pogoji so sicer terjali svoj davek, a Wima niso dotolkli. Sreča mu je pomagala k doktorju Thygesnu, psihiatru, ki so ga kot urednika odporniške publikacije aretirali na Danskem. Kmalu je postal ilegalni prebivalec taborišča, saj ga ni nihče pogrešal. A Lakota je pripovedovala hude zgodbe. Pojavljati so se začele zgodbe o jetnikih, »ki so bili prisiljeni ves dan na hidrantu kikirikati kot petelini, dokler niso dobesedno mrtvi od izčrpanosti padli na tla« (Krake, 2022, str. 188).

Hitlerjev apetit je postal še večji. 21. 12. 1944 so se jetniki vračali v taborišče Neuengamme v Hamburgu. Hamburg je firer označil kot eno od petih firerjevih mest tretjega rajha: Berlin bi bil nova prestolnica Germanije, Linz kulturna prestolnica, München bi bil prestolnica nacističnega gibanja, v Nürnbergu pa naj bi se odvijale konvencije NSDAP. Wim je imel le 35 kilogramov. Delal je v kleti kamnite barake in pletel maskrine mreže iz ostankov starih avtomobilskih pnevmatik ter ostankov tkanine. Opazil je, da se je taborišče spremenilo: več je bilo stražnih stolpov, ki so bili opremljeni s strojnicami in velikimi reflektorji, za žičnato ograjo pa so patroljirali oboroženi esesovci z nemškimi ovčarji. Postal je pleskar, oblikovalec kovin. Narejene žlice in izvijače je zamenjal za dodaten sendvič, klobase, zelenjavi pa se je izognil, saj naj bi po pripovedovanju del pepela iz krematorija končal na taboriščnem zelenjavnem vrtu in rastlinjaki. Izvedel pa je, da so stražarji za eksekucijo dobili »standardno plačilo: dvajset cigaret in pol litra gina« (Krake, 2022, str. 228). Povsod so bili okostnjaki, mrtvi, živali so pojedli jetniki, ptice pa na grozljivem prostoru niso našle ničesar. Ob pogledu na ženske je izvedel, da so namenjene v taboriščni bordel. Videl je tudi tiste, »ki so se trpljenja rešili s 15.000 volti, ko so se obesili na bodečo žico«, ali pa so morali prestopiti namišljeno črto, ki so jo stražarji potegnili ob robu delovišča (Krake, 2022, str. 248). Ni sprejel nacistične ponudbe pri doktorju za boljšo hrano, saj bi bil del eksperimenta za zdravljenje proti tuberkulozi. Vest o koncu vojne je prinesla tudi

Cerkev Westerkerk v neposredni bližini zašišja Frankovih.
(Foto: Bojana Modrijančič Reščič.)

Rembrandtova rojstna hiša, danes muzej.
(Foto: Bojana Modrijančič Reščič.)

uničenje taboriščne administracije, on pa je kmalu pristal v lübeškem industrijskem pristanišču. Na ladji Athen je izgubil jakno, hrano in žlico, ostali so mu kovinska skodelica ter čevlji, ker je bilo vse privezano nanj. Da je to plovilo zasidrano ob, некоč luksuzni ladji, Cap Arconi, se je zavedel, ko se je povzpел nanjo. Tu ni bil več številka, žimnice, odeje, bombažne rjuhe, bele brisače so mu naslikale nebesa. Umil se je z milom, pojedel kruh in juho, le vode se ni smel napiti, saj je njegovo črevesje ne bi preneslo. Prestrašil se je svoje podobe v ogledalu, ki so jo kazale votle oči, upadli obraz ter štrleče ličnice. 2. maja 1945 pa je prebivanje na luksuzni ladji zamenjala ledena voda. Kljub vsemu je preživel. Z britanskim vojaškim tovornjakom je pristal v centru za repatriacijo: »Nizozemske vojaške oblasti, ki so začasno vladale v na novo osvobojeni deželi, so vzpostavile posebno pisarno za evakuacijo, repatriacijo in skrb za vojne žrtve.« (Krake, 2022, str. 301) Z družino se je v Amsterdamu srečal 30. 5. 1945. Ker ni mogel delati, od vlade ni dobil denarja. Huda oblika plevritisa pa ga ni odvrnila od ljubezni z medicinsko sestro Miep, s katero sta po poroki obiskala taborišče Husum: »Zdelo se mu je, da bo potem za vedno zaprl knjigo svoje preteklosti.« (Krake, 2022, str. 315)

Kljub hudi vojni izkušnji je некоč pomagal nemški družini, ki si je želela obiskati Amsterdam in videti tulipane, a se jim je na poti pokvaril avto. V zahvalo je dobil pismo ter časopis iz hannovrske regije z zgodbo, »kako jim je v do Nemcev sovražni Nizozemski pomagala prijazna družina iz Amsterdama« (Krake, 2022, str. 321).

Zelena soseska Jordaan.
(Foto: Bojana Modrijančič Reščič.)

ANA FRANK V ROMANU *SPOMINI NA ANO FRANK*

Avstrijka Miep Gies je nesebično ponudila pomoč Ani Frank. Kot 11-letna je otroštvo preživela v rejniški družini v Amsterdamu. Bila je ena izmed otrok, ki so zaradi podhranjenosti leta 1920 odšli na tuje, da bi se okrepili in preživeli. Pot jo je kasneje zanesla v podjetje Otta Franka, ki je bilo specializirano za sadne proizvode. Sam se je v deželi tulipanov znašel zaradi Hitlerjeve protijudovske politike. Oba sta sovražila Adolfa Hitlerja, ki je v Nemčiji prevzel oblast. Miep se ni hotela včlaniti v nacistično dekliško združenje, kmalu pa je spoznala Frankovo družino, ki je že od 17. stoletja »pripadala visoko razviti skupnosti trgovcev in bankirjev« (Gies in Gold, 2013, str. 31). Mala Ana ji je prirasla k srcu. Devetletnica je rada sodelovala pri šolskih gledaliških igrakah, bila nora na filme in odlična imitatorica. Pripovedi so se »kar usipale iz njenih ust« (Gies in Gold, 2013, str. 35).

Čeprav je kraljica Wilhelmina oznanila nevtralnost Nizozemske, je po nemškem napadu z družino pobegnila v Anglijo. S seboj je iz kraljeve zakladnice odnesla tudi zlato. Le princ Bernhard se je inkognito vrnil v deželo, da bi se boril. Čeprav so skušali Nemci z blagim ravnanjem ljudi pridobiti zase, so na radiu začeli predvajati nemško glasbo, Nizozemci so gledali nemške filme, časopisi so objavljali le nemške novice, poslušanje radia BBC pa je bilo kaznivo. Nizozemci tega niso upoštevali, poslušali pa so tudi radio Oranje – glas nizozemske vlade

v izgnanstvu. Tudi drugi Nizozemci so se kot Miep srečevali z judovskimi begunci iz Nemčije. Pozornost so zbujali s krznenimi plašči in ekstravagantnim imetjem. Leta 1938 so morali na Dunaju čistiti javna stranišča, drgniti ulice, svoje imetje so morali prepustiti tujim rokam. Judovski prebježniki so se morali registrirati na uradu za tujce. In dati odpoved, če so bili zaposleni v javnih in vladnih službah. Začeli so se spopadi med Judi in pripadniki WA oz. obrambnim oddelkom nacional-socialističnega gibanja na Nizozemskem. Časopis stranke NSB oz. novonastale nacistične stranke je sporočal, »da so Judje z zašiljenimi zobmi grizli vratove nemškimi vojakom in jim sesali kri« (Gies in Gold, 2013, str. 51). Judovska podjetja so se morala registrirati, med racijo v judovski četrti pa so zajeli 400 talcev in jih poslali v taborišče Mauthausen. Po kolenih so se morali plaziti pred nacisti. Obstala sta javni promet in industrija, najprej pa so začeli stavkati pristaniški delavci. Za Jude so postali prepovedani hoteli, kavarne, kinematografi, restavracije, knjižnice, parki, morali so izročiti tudi radijske aparate. Judovski zdravniki in zobozdravniki niso več smeli zdraviti pacientov nejudovskega rodu, Judje niso smeli več v kopališča, kupovati pa so morali *Judovski tednik*. Niso smeli več gojiti golobov, oddati so morali kolesa, v judovskih šolah so poučevali le judovski učitelji. Celo judovski otroci se niso smeli družiti z nejudovskimi.

Otto Frank je odstopil z mesta direktorja. Ko je njegova hčerka Margot prejela dopisnico s pozivom za prisilno delo, se je družina skrila v eno praznih sob na dvorišču podjetja. Kmalu sta se jim pridružila družina očetovega sodelavca van Daana in judovski zobozdravnik Albert Dussel, nemški begunec. Že tako tesno sobico je delil z Ano. Premična knjižna omara jim je zaradi večje varnosti omogočila, da so zaprli vrata za svojim življenjem v Amsterdamu. Morali pa so se pritajiti – niso smeli hoditi v čevljih, niso smeli splakovati stranišča, da jih ne bi slišali skladišni delavci. Skrivače sta obiskovala Miep in njen kasnejši soproj Jan, ki je imel zveze v podtalnem odporniškem gibanju. Radi so brali, Miep jih je oskrbovala z življenjskimi potrebščinami s ponarejenimi boni. Zraka so se nadihali le na podstrešju, ko so odprli strešno okence. Tam so sušili perilo, mladi Peter van Daan si je uredil mizarsko delavnico. Najhujšo pripeko je prestreglo

Spomenik Ani Frank pred družinskim domovanjem v soseski Merweddeplein, št. 37.
(Foto: Bojana Modrijančič Reščič.)

kostanjevo drevo. Ljudje so si v skrivališču krajšali čas tudi s študiranjem, igranjem igrice ter reševanjem računskih igrice in strganjem korenja. Podnevi so naokoli hodili v nogavicah in morali so biti prilagodljivi, čeprav so bili različnega značaja. V skrivališču je gospod Frank učil otroke. Ana si je vse zapisovala v oranžno-rdeč karirasti album s trdimi platnicami, ki ji ga je za rojstni dan podaril oče. Miep je dojela, da igra dnevnik veliko vlogo v Aninem življenju. Ko je pisala, je postala druga oseba. Če jo je kdo zmotil, je imela mrakoben pogled, postala je ironična. Zahišje, kot je skrivališče imenovala Ana, je bilo vlažno, prepišno, a kuhinjska toplota in peč na premog sta naredili prostor prijeten.

Tudi drugi Judje bi se radi skrili, a skrivališč v Amsterdamu ni bilo več. 6. 8. 1942 je zapisan kot črni četrtek, ko so Nemci racije izvajali ves dan. Jude so pograbili kar na ulici, jih vlečali iz hiš in pretepali. Mnogi so naredili samomor. Tudi 2. 10. 1942 je bil znan kot črni petek, saj so bile judovske racije zelo obsežne. Radio BBC je poročal, da v nemških taboriščih poljske Jude pokončajo s plinom, nizozemske pa uporabljajo za suženjsko delo ter jih pošiljajo v taborišča v Nemčiji in na Poljskem. Sicer so od Judov nacisti zahtevali sterilizacijo ali deportacijo. Če bi se odločili za sterilizacijo, bi bil na njihovi osebni izkaznici rdeči j namesto črnega, rumenih zvezd ne bi nosili. Pomiloščen naj bi bil vsak skrivač, ki bi se predal. Nacisti so tudi izpraznili judovske ustanove za slepe, duševno bolne in neozdravljive. Primanjkovati je začelo hrane, ko so ljudje končno prišli na vrsto, ni bilo skoraj ničesar več: »/.../ morda le pest fižola, glavica uvele solate, na pol gnil krompir – pokvarjena hrana, od katere nas je obhajala slabost« (Gies in Gold, 2013, str. 114). Skrivači nikoli niso tarnali, imeli pa so nezdravo polt. Miep je tiho trpela, ko je videla, da je Ana prerasla obleke in čevlje. Nekoč ji je podarila rdeče usnjene čevlje z visoko peto, za silvestrovo pa spekla njeno najljubšo slaščico, zeliščni kolač.

Nacisti so pritiskali na Jude in člane odporniškega gibanja – smrt, aretacije in mučenja so prežali za vsakim vogalom. Miep je še vedno našla živila, a so bila le-ta napol plesniva, zato so imeli skrivači želodčne težave. Van Daan je bil strasten kadilec, a je cigaret že davno zmanjkalo. Njegova žena ji je v znamenje hvaležnosti podarila starinski prstan z diamanti. Ljudje so izdajali skrivače, saj so v zameno dobili dobro plačilo. Ko so tudi v zahišju, kot je skrivališču pravila Ana, že slišali, da zavezniki bombardirajo nemška mesta, so jih v petkovem jutru, 4. 8. 1944, odkrili. Na tleh so ostali Anin dnevnik, listi papirja, kamor je dekle pisalo, ko je zvezka zmanjkalo. Miep je vzela dekletovo zaščitno ogrinjalo bež barve, »potiskano s pisanimi cvetovi in drugimi figuricami« (Gies in Gold, 2013, str. 150), napisanega pa ni prebrala. V glavnem štabu Gestapa ji je vodilni zaloputnil vrata. Mogoče ji je dunajska govorica rešila življenje.

Končno je prvo nemško mesto Aachen padlo v zavezniške roke. Nizozemci so se še vedno skrivali, država je omagovala v revščini: ni bilo premoga, plina, elektrike. Prebivalci so po hrano odhajali na podeželje, a so jo dobili bore malo. Otroci so nosili čevlje z odrezano konico, stopala so imeli ovita v kose kartona ali usnja. Za kurjavo so sekali drevesa ob robu ulic, celo odkopali so pragove pod železniškimi tiri. Tople vode skoraj ni bilo, kaj šele mila, kolesa so imela lesena platišča, ljudje so prekuhaval umazano perilo. Miep je sanjala o čokoladnem mleku in razmišljala, kako bi iz dveh krompirjev pripravila jed za dva odrasla in mačka. Čeprav je bila vesela, ko se je vojna končala, so jo skrbeli povračilni ukrepi

Nemcev. Pozdravila je golobe, zavezniška letala pa so z neba pošiljala pakete s hrano: »pločevinke margarine, masla, biskvita, klobasic, slanine, sira in jajc v prahu« (Gies in Gold, 2013, str. 169). Vrnila se je kraljica Wilhelmina, ljudje so sadili ognjič, ki je bil oranžen. To barvo so Nemci prepovedali, ker je bila barva kraljeve hiše. Zaokrožile so zgodbe in fotografije o koncentracijskih taboriščih. Tudi Judje so se vračali, na zidovih so viseli sezname preživelih taboriščnikov. Rdeči križ je razpošiljal sezname Judov: »*Le malo tistih, ki so jih Nemci deportirali, se je vrnilo na Nizozemsko. Niti eden od dvajsetih. Preživela pa je vsaj tretjina ljudi, ki so se zatekli v skrivališča. Preživeli so izgubili domala vse.*« (Gies in Gold, 2013, str. 178) Iz Auschwitza se je vrnil Otto Frank. Vedel je, da žene ne bo več. Pismo bolničarke iz Rotterdama pa je sporočalo, da sta hčeri ostali v Bergen-Belsnu. Tudi njegovi znanci se ne bodo vrnili: zobozdravnik je umrl v taborišču Neuengamme, gospa van Daan v Buchenwaldu ali Terezinu, njen sin Peter je sicer preživel pohod iz Auschwitza, a je umrl v Mauthausnu, ko so ga osvobodili Američani. Ko mu je Miep izročila Anine zapiske, jih je najprej prevajal v nemščino za svojo mamo, ki je živel v Baslu. Kmalu je Anin dnevnik postal vojni dokument, prelevil se je tudi v odrsko igro in film. Sicer naj bi dnevnik pisala tudi Margot, a ga niso nikoli našli.

Zakonca Miep in Jan pa sta ostajala doma dva dneva v letu: 4. maja na dan spomina na žrtve druge svetovne vojne ter 4. avgusta ob obletnici aretacije ljudi v zahišju.

ZAKAJ SE SPOMINJATI HOLOKAVSTA IN GOVORITI O NJEM?

V sodobnem času moderne tehnologije mladi velikokrat igrajo igrice na mobilnikih, ki jih popeljejo v svet nasilja. Nekoč mi je dijak višjega letnika med šolskim odmorom rekel, da mora z igrico priti »v višji level«. Mlade velikokrat vprašam, ali si sploh znajo predstavljati prosti čas, življenje brez mobilnih telefonov in računalnika. Odgovor je vedno enak: »Ne.« Velikokrat se mladi pogovarjajo le s pomočjo moderne tehnologije. Na vprašanje »Zakaj?« odgovorijo, da si mogoče razočaran, ko si v neposrednem stiku z drugim. Ob omembi pisanja pisem v preteklosti se mladostniki le nasmehnejo. Ob razlagi učne snovi, predstavitvi govornih nastopov spodbujam aktualizacijo; nezavedno se mnogokrat v pogovor vrine tudi kruta preteklost, ko o človekovih pravicah ni bilo slišati. Tedaj so bili mladi velikokrat izpostavljeni grozotam taborišč, trpljenju in mučenju, saj se niso hoteli ukloniti tujemu škornju, ki jih je tlačil. Vzeli so jim pravico do izobrazbe, svobode, pojma biti človek. Dobili so le številko, tepež, psovanje, mnoge je čakala smrt. A so vztrajali kljub brezizhodnemu položaju, uprli so se mučiteljem in niso izgubili svoje osebnosti. Kljub razčlovečenju so stiskali zobe in si priborili prihodnost za naslednje rodove. Želeli so si, da vojn ne bi bilo več. A se rojevajo nove. Mladi velikokrat rečejo, da danes ne bi nihče preživel, če bi bil izpostavljen takim grozotam kot nekoč: »*Kar obupali bi in ne bi vztrajali. Kakšno moč so imeli ljudje.*« Zato je prav, da vseh tistih, ki so jim ukradli mladost, mnogim življenje, ne pozabimo. Da se jih spominjamo, da govorimo o njihovih žrtvah, ki so gradile sodobni čas.

CILJI ŠOLSKIH UR SLOVENŠČINE IN ZGODOVINE

Šolska ura slovenščine se vedno prepleta z zgodovinskimi dejstvi. Dijaki se z literarnim branjem dotaknejo narodove preteklosti. Ponovno se poučijo o demokraciji, komunizmu, nacizmu ter o njihovem vplivu na Slovence. Spoznajo, da to niso le zgodovinski pojmi, pač pa jih udejanjimo tudi pri slovenskem jeziku z branjem literarnih del ter s pogovorom učitelja in dijakov. Svobodo in enakopravnost doživljajo v notranjem in zunanjem okolju, a spoznajo, da oba pojma v preteklosti nista bila samoumevna, pač pa se je bilo zanju treba boriti, tudi z žrtvijo. S poustvarjalnim pisanjem se skušajo poistovetiti z literarnimi in še živečimi osebami, a ugotavljajo, da sami ne bi zmogli tako reagirati. Spoznava pa, da so dogodki, ki so se zgodili, del slovenskega zgodovinskega spomina in kulturne dediščine. Njihova sporazumevalna zmožnost jim omogoča branje, govorjenje in pisanje. Sposobnost samostojnega pisanja jih sili k razmišljanju o besedilu in razčlenjevanju le-tega s pomočjo besed, ki jih tvorijo v povedi in tako oblikujejo tudi svoj pogled na prebrano. Njihova samopodoba se kaže v učenju in sprejemanju zgodovinskih dejstev, ki jih znajo spretno primerjati s podatki in dejstvi preživelih. Skušajo razumeti preteklost, jo primerjati s sodobnostjo, poiskati vzporednice in razlike med obema. In spoznajo, da se krog, ki ga sestavita slovenščina in zgodovina, lahko sklene.

SKLEP

Učitelji družboslovnih predmetov na strokovni šoli imamo velikokrat težko delo, saj moramo slediti smernicam učnega načrta, moderna tehnologija pa mlade vabi v svoj svet. Na knjige radi pozabljajo, saj so jim nepotrebni pripomoček, ker silijo k razmišljanju ter rezultata oz. pravilnega odgovora ne posredujejo takoj. Velikokrat jih pošljem v knjižnico, češ, naj se dotaknejo knjižnih platnic in listov in naj za trenutek odložijo mobilni telefon. Usmerjam jih k samoiniciativnosti, k nadgrajevanju usvojenega šolskega znanja. Moje šolske ure slovenščine so nemalokrat podkrepljene s fotografijami držav, rojstnih krajev znanih osebosti, zanimivih dogodkov in seveda krajev, kjer se je dogajala nehumanost človeštva. Skupaj ugotavljamo, da so tudi knjige ne samo odvečna stvar, ampak spodbuda k učenju, izziv na poti do odraslosti, ko človek oblikuje in izpopolni svojo osebnost. Tako predmeta slovenščina in zgodovina s svojim tokokrogom sodelujeta in izzivata odraščajočega mladostnika in bralca.

VIRI IN LITERATURA

- Gies, M., Gold, L. A. (2013). *Spomini na Ano Frank: pripoved Miep Gies, ki je pomagala družini Frank v skrivališču*. Ljubljana: KUD Apokalipsa.
- Katalog znanja. Slovenščina (2010). Srednje strokovno izobraževanje.
- Katalog znanja. Zgodovina (2007). Srednje strokovno izobraževanje.
- Krake, F. (2022). *Zadnji preživeli*. Ljubljana: Hiša knjig, HKZ.
- Sofokles. (1992). *Antigona; Kralj Ojdipus*. Ljubljana: Mladinska knjiga.